

ними та враховувати позаекономічні чинники. Інституційний підхід дає змогу дослідити парадигму соціального капіталу, її взаємозв'язок з економічними системами і процесами.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних електронних баз даних наукових праць, публікацій дав автору змогу виявити підходи до дослідження концепції соціального капіталу, які за специфікою їх проведення в різних галузях науки можна виокремити в такі основні :

соціологічний, в якому соціальний капітал розглядається як соціальні норми, взаємозв'язки та мережі, організації, участь у яких дає їх учасникам змогу отримувати вигоди;

економіко-інституціональний, який базується на наукових положеннях, що покращення взаємодії між економічними агентами призводить до максимізації прибутків, зменшення транзакційних витрат, отримання доступу до ресурсів, інформації, підвищення продуктивності й ефективності господарської діяльності та економічного зростання.

політологічно-управлінський, в якому акцент робиться ролі інститутів, соціальних і правових норм у формуванні людської поведінки; у даному підході базовою є теза, що розвиток соціального капіталу призводить до підвищення рівня довіри громадян до інститутів держави, ефективності державного управління, розбудови демократичного, громадянського суспільства;

психологічний та філософський.

Результати проведеного в статті дослідження дають автору змогу сформулювати такі **висновки** :

1. Аналізом наявних джерельної бази виявлено низку різних підходів до дослідження соціального капіталу, основними з яких є комунітарний, мережевий, синергетичний та інституційний. Встановлено, що відмінності в підходах зумовлені специфікою галузі наук, в якій дана категорія аналізується.

2. На підставі результатів аналізу визначено, що найбільш адекватним і релевантним підходом до дослідження соціального капіталу, як економічної категорії видається *інституційний підхід*. Це аргументується, передусім, тим, що соціальний капітал має соціальну природу, він накопичується і реалізується в «павутині» суспільних інститутів і через них впливає на господарську діяльність, економічний розвиток. А відтак інституційний підхід, який базується на комплексному аналізі сукупності відповідних інститутів, інституціонального середовища (політичного, соціального, правового та ін.), економічних процесів, впливу неекономічних чинників, їх взаємозв'язку і взаємодії, дає змогу більш ширше, ґрунтовно і якісно дослідити соціальний капітал.

Перспективами проведення подальших розвідок у підходах до вивчення соціального капіталу є: аналіз виявлених дослідженням даної статті підходів, зокрема мережевого, синергетичного, інституційного, а також пов'язаних з ними аспектів і суміжних питань.

РЕЗЮМЕ

Здійсненим у статті аналізом джерельної бази виявлено низку підходів до дослідження соціального капіталу, основними з яких є комунітарний, мережевий, синергетичний та інституційний. Встановлено, що існування різноманітності у підходах зумовлені специфікою галузі наук, в якій дана категорія аналізується. Визначено, що найбільш адекватним і релевантним підходом до дослідження соціального капіталу, як економічної категорії, є інституційний підхід.

Ключові слова: соціальний капітал, підходи до дослідження, економічний розвиток.

РЕЗЮМЕ

Осуществленным в статье анализом научных источников выявлен ряд подходов к исследованию социального капитала, основными из которых являются коммунитарный, сетевой, синергетический, институциональный. Установлено, что существование разнообразия в подходах обусловлены спецификой отрасли наук, в которой данная категория анализируется. Определено, что наиболее адекватным и релевантным подходом к исследованию социального капитала, как экономической категории, является институциональный подход.

Ключевые слова : социальный капитал, подходы к изучению, экономическое развитие.

SUMMARY

Based on the analysis of sources conducted in the article, there have been revealed many approaches to research on social capital concept. The main research approaches are : Communitarian, Networks, Institutional, and Synergy. It was ascertained that the existence of diversity in the approaches is due to the area research in specific science in which this category is subject to analyze. It was determined that the most appropriate and relevant approach to the study of social capital as an economic category is Institutional approach.

Key words : Social Capital, research approaches, economic development.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Коньков А. Т. Социальный капитал как концепция экономической социологии и его роль в системе экономического взаимодействия : автореф. дис. ... докт. социол. наук : [спец.] 22.00.03 / А. Т. Коньков; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., [б. и.], 2006. – 39 с.
2. Bourdieu P. Le capital social : notes provisoires / P. Bourdieu // Actes Rech. Sci. Soc. – 1980. – Vol. 31. – P. 2–3.
3. Granovetter M. The strength of weak ties / M. Granovetter // American Journal of Sociology. – 1973. – No. 78. – P. 1350-1380.
4. Woolcock M. Social Capital : Implications for Development Theory / M. Woolcock, D. Narayan // The World Bank Research Observer. – 2000. – № 15. – P. 225-251.

УДК 338.515

ЕВОЛЮЦІЯ СУТНОСТІ ПРИБУТКУ, ТЕОРІЇ І ФУНКЦІЇ

Шаховалова Є.О., менеджер ТОВ "Лінія комфорту", м. Київ

Постановка проблеми та її актуальність. У процесі переходу України до ринкових умов господарювання та виходу з фінансової кризи зростає роль суб'єктів господарювання як основи та первинної ланки економіки. Функціонування підприємств значно впливає як на добробут власників, споживачів, так і на економічну ситуацію в країні. Все це неможливе без здійснення ними ефективної виробничої, маркетингової та фінансової діяльності. Найважливішою фінансовою категорією, що відображає позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства, характеризує ефективність виробництва і свідчить про обсяг і якість виробленої і реалізованої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості, є прибуток.

Значна роль прибутку в розвитку підприємства і забезпеченні інтересів його власників та персоналу, а також держави визначають необхідність дослідження питань його економічної сутності та теоретичних основ.

Як написав у енциклопедичній статті відомий дослідник проблеми управління прибутком Френк Найт «Можливо жоден економічний термін чи поняття не використовується в такій неймовірній кількості загальноживаних значень як прибуток» [1, с. 311]. З того часу пройшло багато років, але ситуація тільки ще більше ускладнилася. Відомо, і це визнається як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, що прибутком можна легко маніпулювати з метою отримання фальсифікованих фінансових результатів. Альфред М. Кінг з цього приводу писав: « Прибуток як результуюча значення може варіюватися залежно від того, хто веде звітність...Для більшості компаній

чистий прибуток складає 3-4% від доходу, дійсний чистий прибуток може бути подвоєний, або взагалі зведений до нуля, залежно того, хто складає звітні документи» [2, с. 20].

Мета статті – розглянути еволюцію економічної сутності та теорії прибутку, виявити функції прибутку з урахуванням його багатфакторності.

Результати дослідження.

А. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПРИБУТКУ І ЙОГО ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ.

В економічній і фінансовій теорії в різні періоди розвитку категорія прибутку була об'єктом глибокого вивчення. Прибуток - це складна фінансова категорія, яка є дискусійною. В даний час серед науковців не існує єдиної думки щодо поняття категорії прибутку, його сутності.

Для виявлення сутності прибутку, на наш погляд, необхідно розглянути історію його розвитку. Кожна епоха, залежно від рівня розвитку економічних відносин, тлумачила це поняття по-своєму. У 16 ст. в Європі бурхливо формувались капіталістичні відносини, особливістю яких було первісне накопичення капіталу, що стало в свою чергу передумовою до створення нових економічних течій, однією з яких був меркантилізм. Основними представниками цієї течії були такі відомі економісти як Т. Мен, Д. Юм, Ж. Кольбер та Й. Бехер [3, с.112]. Джерелом прибутку меркантилісти вважали зовнішню торгівлю. Вони стверджували, що прибуток утворюється у сфері обігу і визначали його як різницю між продажною і покупною вартістю товару.

Вже у XVII ст. в Англії виникла класична школа політичної економії, засновником її був У. Петті, який стверджував про „виробничу“ походження прибутку, джерелом якого є не сфера обігу, а праця (виробництво). У. Петті не вивчав прибуток як самостійну категорію. Він пов'язував прибуток з рентою, яка розглядалась у двох її проявах: рента з землі і рента з грошей (відсоток), що становили основні форми додаткового продукту.

У XVIII ст. набула розвитку школа фізіократів. Представниками цієї школи були Ф. Кене та А. Тюрго, які стверджували, що прибуток створюється лише в сільському господарстві, а не в процесі обміну. Вони дотримувалися думки, що обмін насправді нічого не створює, оскільки покупці та продавці в кінцевому результаті є рівноважними [4, с. 86]. Основною формою доданої вартості виступає земельна рента, яку фізіократи ототожнюють з „чистим продуктом“, що є результатом додаткової праці робітника [3, с. 125].

На відміну від фізіократів, представники класичної політичної економії В. Петті, А. Сміт та Д. Рикардо стверджували, що багатство нації створюється у всіх сферах матеріального виробництва, а праця – єдина основа цього багатства [5, с. 524].

Надалі прибуток досліджував Ж.Б. Сей. Він підкреслював, що дані фактори виробництва мають самостійне значення у створенні доходів капіталістів та землевласників. Прибуток розглядався ним як винагорода підприємця за його промислові здібності в процесі поєднання всіх факторів виробництва [4, с. 138].

У середині 19 ст. Н. Сеніор сформулював власний погляд на прибуток. На його думку, власники підприємств заради забезпечення виробничого процесу приносять у жертву свій добробут, стримуючись у повсякденному використанні коштів на особисте споживання, виявляють ошадливість, не витрачаючи власні доходи, а вкладаючи їх у виробництво. Отже, винагородою за їхню стриманість і є прибуток [6, с. 250].

У середині 19 ст. набуває розвитку і вчення К. Маркса [7, с. 28]. Прибуток виступає у вигляді перетвореної форми додаткової вартості, який є мотивом діяльності капіталіста та показником ефективності розвитку капіталістичного виробництва. Він утворюється як надлишок виручки над витратами капіталу, який безоплатно привласнюється власниками засобів виробництва. Джерелом прибутку К. Маркс вважав додатковий продукт, створений в сфері виробництва і реалізований у сфері обігу.

А у вченні А. Маршалла [8, с. 222] прибуток – це дохід підприємця, або комплексний дохід, що включає відсоток на власний капітал та винагорода за ризик. Таким чином, він вважав, що прибуток не є винагородою особливого фактора, а зводиться до плати за різні фактори, у тому числі землю і «працю». В теоріях англійських неокласиків [9, с. 102] сукупний дохід підприємця отримує назву «нормальний» прибуток і включається у витрати виробництва. «Нормальний» прибуток вони вважають винагородою підприємця за його працю і вкладені ним грошові капітали і ресурси.

Дж. С. Мілль уточнив, що «причиною прибутку є те, що праця виробляє більше, ніж потрібно для утримання його працівників» [10, с. 143]. На його думку заробітна плата і вартість праці є різними поняттями. Якщо перше – це те, що праця приносить робітникові, то друге – у що він обходиться капіталісту. За Міллем [10, с. 143], прибуток залежить не від заробітної плати, а від вартості праці.

Й. Шумпетер як видатна особистість в фінансовій науці приділяв проблеми визначення сутності прибутку велику увагу. Він вважав, що економічна сутність підприємницького прибутку – надлишок над усіма зобов'язаннями дістається підприємцям за те, що вони здійснили «нові комбінації» [11, с. 79]. Й. Шумпетер високо оцінював роль підприємців у розвитку виробництва, називаючи підприємницьку діяльність головною умовою економічного прогресу в суспільстві. А оскільки стимулом до підприємництва служить отримання прибутку, то саме він і є показником і умовою економічного розвитку і процвітання підприємства. Все це знайшло відображення у формулі Шумпетера – «Без розвитку немає прибутку, без прибутку немає розвитку».

Услід за Й. Шумпетером вчений Ф. Перру [12, с. 132] визначає функціональний прибуток як винагороду за функції нововведень та економічної вигоди.

Представник сучасних вчень П. Хейне писав: «Оскільки у світі без невизначеності не було б ні прибутків, ні збитків, ми можемо зробити висновок, що прибутки (або збитки) є наслідком невизначеності. Тим самим прибуток не є платою за отримання тих або інших ресурсів. Це – залишок; це те, що залишається з виручки, коли сплачені всі витрати; це результат більш точного, в порівнянні з більшістю людей, проорокування майбутнього» [8, с. 474].

Вчений Ф. Найт [12, с. 128] розглядав відмінність між ризиком, величину якого можна розрахувати методами теорії ймовірності, і невизначеністю, величина якої не піддається розрахунку. Згідно думки Найта, невизначеність і прибуток – нерозривно пов'язані поняття. Джерелом справжнього прибутку є невизначеність, яка може розглядатися як винагорода підприємця за прийняття рішень в умовах невизначеності. Виходячи з цього, підприємець повинен проявляти постійну готовність йти на ризик, щоб отримати більший прибуток. Ф. Найт пов'язував походження прибутку не тільки із підприємницькою діяльністю, але і з іншим її аспектом, а саме – з фактором. На думку Ф. Найта, І. Фішера, П. Мюрделя прибуток – це винагорода за певний ризик, який підприємець бере на себе в процесі здійснення виробничої діяльності.

Видатний економіст Е. Чемберлен [13, с. 55] вивчав прибуток в умовах монополістичної конкуренції. Він вважає, що джерелом монопольного прибутку є різниця між монопольною ціною і рівноважною ціною попиту і пропозиції. Він стверджував, що панування на галузевому ринку незначної кількості крупних виробників призводить до формування ринкової та цінової політики, проявом якої є завищення цін. А ось П. Самуельсон [14, с. 385], в якості джерел прибутку називає «безумовний» дохід від факторів виробництва, винагорода за підприємницьку діяльність і введення технічних удосконалень. Розмір прибутку на його думку залежить і від уміння переконати покупців у тому, що їм варто заплатити за товар більш високу ціну, оскільки він є кориснішим, ніж вони «самі спочатку думали». Він визначає прибуток як «надзвичайно різносторонню категорію». Він вважав, що джерелом прибутку є дохід від факторів виробництва, винагорода за підприємницьку діяльність та впровадження технічних нововведень. До прибутку також відносять розбіжність між очікуваним та фактичним доходом у зв'язку з невизначеністю (ризиком), монопольний дохід тощо.

Такі фахівці, як Х. Андерсен та Д. Колдуел розуміють під прибутком збільшення капіталу в результаті ведення господарської діяльності [15, с.45]. Таку ж думку поділяє й Р. К. Мертон, лауреат Нобелівської премії 1997 р. в галузі економіки: «Прибуток-це певна сума грошових коштів, що надійшли до власника на початок певного періоду, витративши яку, в нього на кінець цього періоду залишиться стільки ж грошей, скільки було спочатку» [16, с.125].

Таблиця 1

Визначення концепцій прибутку з точки зору різних теорій та авторів

Течії	Представники	Теорії	Погляди
1	2	3	4
Меркантилісти і класики	Т. Мен, Д. Юм, Ж. Кольбер, Й. Бехер	Теорія меркантилістів	Джерело прибутку - зовнішня торгівля. Прибуток утворюється у сфері обігу, він визначається як різниця між продажною і покупною вартістю товару.
	Ф. Кене, А. Тюрго	Теорія фізіократів	Джерело прибутку – сільське господарство. Основною формою доданої вартості вони вважали земельну ренту, яку ототожнювали з „чистим продуктом”, що є результатом додаткової праці робітника.
	В. Петті, Д. Локка	Теорія праці	Джерело прибутку - праця. Пов’язували прибуток з рентою, яка розглядалась у двох її проявах: рента з землі і рента з грошей (відсоток), що становили основну форму додаткового продукту.
	А. Сміт, Д. Рікардо	Теорія трудової вартості	Джерело прибутку – праця. Багатство нації створюється у всіх сферах матеріального виробництва, а праця – єдина основа цього багатства.
Прагматична політико-економічна школа	Ж. Б. Сей	Теорія 3 факторів	Прибуток - винагорода підприємця за його промислові здібності в процесі поєднання всіх факторів виробництва.
	Н. Сеніор	Теорія стриманості	Вважав, що власники підприємств заради забезпечення виробничого процесу приносять у жертву свій добробут, виявляють ощадливість, не витрачаючи власні доходи, а вкладаючи їх у виробництво. Винагородою за їхню стриманість і є прибуток.
	К. Маркс	Теорія додаткової вартості	Джерело прибутку - додатковий продукт, створений в сфері виробництва і реалізований у сфері обігу. Прибуток - перетворена форма додаткової вартості, яка є мотивом діяльності капіталіста та показником ефективності розвитку капіталістичного виробництва.
	Дж. С. Мілль	Теорія трудового доходу	Прибуток залежить не від заробітної плати, а від вартості праці. Заробітна плата - це те, що праця приносить робітникові, вартість праці – у що він обходиться капіталісту.
	А. Маршалл	Теорія англійських неокласиків	Прибуток не є винагородою особливого фактора, а зводиться до плати за різні фактори, у тому числі землю і «праця». Прибуток - винагорода підприємця за його працю і вкладені ним грошові капітали і природні ресурси.
Сучасні теорії	Й. Шумпетер	Теорія економічного розвитку	Прибуток – надлишок над усіма зобов'язаннями підприємців за те, що вони здійснили «нові комбінації». «Без розвитку немає прибутку, без прибутку немає розвитку».
	Ф. Перру, П. Хейне, Ф. Найт, І. Фішер, П. Мюрдель	Теорія ризику	Прибуток – це винагорода за певний ризик, який підприємець бере на себе в процесі здійснення виробничої діяльності. Прибуток - винагорода за функції нововведень та економічної влади.
	Е. Чемберлен	Теорія монопольного капіталу	Вважав, що джерелом монопольного прибутку є різниця між монопольною ціною і рівноважною ціною попиту і пропозиції.
	П. Самуельсон (лауреат Нобелівської премії 1970 р.)	Психологічна теорія	Джерело прибутку - дохід від факторів виробництва, винагорода за підприємницьку діяльність та впровадження технічних нововведень. До прибутку також відносять розбіжність між очікуваним та фактичним доходом у зв'язку з невизначеністю(ризиком), монопольний дохід тощо.
	Х. Андерсен, Д. Колдуел, Р. К. Мертон (лауреат Нобелівської премії 1997 р.)		Прибуток - збільшення капіталу в результаті ведення господарської діяльності
	А. Бабо		Прибуток - представляє собою різницю, відхилення, залишок. Прибуток міститься у виручці.
	Дж. Хікс (лауреат Нобелівської премії 1972 р.)	Індивідуальна теорія	Прибуток - максимальна сума, яку людина може витратити на протязі тижня за умови, що її добробут до кінця даного тижня не зменшиться порівняно з початком.
	Д. Голбрейс, А. Берлі, Е. Хансен, С. Кузнець	Теорія революції в доходах	Русійним мотивом виробництва стає не прибуток сам по собі, а задоволення потреб усього суспільства. На цій основі прибуток зникає як економічна категорія, відбувається вирівнювання доходів різних соціальних верств населення. Всі отримують справедливі доходи відповідно до участі кожного у виробництві.

З таким твердженням не можна повністю погодитися, оскільки прибуток – це поняття досить абстрактне і не можна говорити про нього як про «щось» матеріальне, що можна «пощупати», до нього не можна доторкнутись.

У 1985 р. А. Бабо у своїй праці «Прибуток» узагальнив існуючі погляди на зміст даної категорії. Він [17, с. 8] відзначив, що «всі автори сходяться в тому, що прибуток представляє собою різницю, відхилення, залишок». І ми погоджуємося із цією думкою. Дослідники одноставно розглядають прибуток як «щось», що міститься у виручці від продажу. Розбіжності, причому досить істотні, виникають при спробі встановити, з яких же компонентів складається це «щось».

Сучасні західні економісти визначають прибуток категорією добробуту, тобто ступенем поліпшення добробуту господарюючого суб'єкта за даний період часу. Так, на думку Дж. Хікса [18, с. 12], мета визначення прибутку на практиці полягає в тому, щоб дати людям уявлення про суму, яку вони можуть витратити на споживання, не стаючи біднішими. Згідно з цією ідеєю, прибуток тієї чи іншої людини слід визначати як максимальну суму, яку вона може витратити на протязі тижня за умови, що її добробут до кінця даного тижня не зменшиться порівняно з початком. Дане індивідуальне визначення прибутку може бути застосоване до будь-якого суб'єкта господарювання. На мою думку, це твердження, при певному припущенні, є досить влучним. Оскільки, якщо розглядати прибуток в індивідуальній площині, то можна дійсно стверджувати, що це частка яка додається до суми, яка необхідна для задоволення певних первинних потреб і яка дає можливість нам отримати більше та покращити умови свого існування. Адже будь-які надлишкові кошти нами витрачаються на вдосконалення і покращення умов свого існування, забезпечуючи інтелектуальні і матеріальні потреби людини.

Глибоке дослідження фінансової і економічної літератури щодо розкриття і пізнання сутності категорії прибутку дозволило зробити спробу згрупувати точки зору і погляди авторів на фінансову категорію прибутку (табл. 1).

Через віки економічне співтовариство і окремих суб'єктів господарювання «хвилює» прибуток і механізм управління ним, тому що прибуток є джерелом розвитку, фінансовим ресурсом.

Б. ТЕОРІЇ ТА ФУНКЦІЇ ПРИБУТКУ.

До ХХ ст. у західній економічній думці була відсутня самостійна теорія прибутку, а її виникнення пов'язане з тим, що було обгрунтовано коло чинників, під впливом яких формується прибуток.

Зусиллями таких вчених, як Ф. Найт та Й. Шумпетер і почала розвиватися теорія прибутку. Був сформований новий підхід до визначення сутності прибутку, який почали трактувати як породження особливих підприємницьких талантів, адаптації до потреб динамічного розвитку підприємницької діяльності за двома визначальними напрямками: гнучка й адекватна відповідь на передбачений ризик і своєчасне освоєння нововведень на всіх визначальних ділянках бізнесу [19, с. 22].

Сучасні економічні теорії характеризуються тим, що найчастіше вони є об'єднанням кількох теорій водночас. Так, відомий американський економіст П. Самуельсон визначає прибуток з позицій теорії «продуктивності капіталу», тобто прибуток є результатом функціонування капіталу; теорії «утримання» – прибуток є винагородою капіталіста за утримання від споживання та за підприємницьку активність; теорії «виробничої функції» та ін.

Відбувається повернення до пояснення механізму утворення прибутку та його сутності за допомогою «трудової теорії вартості». Приблизним таких поглядів є професор М. Павлишенко Такий погляд висвітлюється в ряді його публікацій [20, 21, 22]. Він піддає критиці ринкову концепцію утворення прибутку і вважає, що прибуток як категорія товарного виробництва є формою вираження додаткової вартості, що створюється затратами додаткової праці [22].

У розвинених країнах світу, в сьогоденні ринкових умовах, прибуток стає і соціальною категорією, що відображає відносини між зростаючим усуспільненням засобів виробництва та суспільним характером праці. З такої точки зору, прибуток відображає приріст капіталу господарюючого суб'єкта за певний період [23]. Дослідження Т. Є. Кучеренко показують, що в зарубіжній та вітчизняній фінансовій теорії виділяють такі концепції визнання прибутку, як податкова, юридична, етична, психологічна, макроекономічна, мікроекономічна, соціально-корпоративна [24].

К. Макконнелл та С. Брю зазначали, що прибуток – дохід тих, хто пропонує економіці підприємницькі здібності і стверджували, що він є винагородою підприємця за ризик і виконання ним організаційної функції [25, с. 955].

Відголоском теорії чинників виробництва є теорія ресурсної вартості [26, с. 8], яка оснований на твердженні, що необхідно розглядати всі чинники, що залучаються до виробничого процесу – працю, землю, капітал, підприємницькі здібності та інформацію.

Цікаве визначення сутності прибутку дають професори С. В. Мочерний та Я. С. Мочерна: «Це головна мета діяльності капіталістичного підприємства, що реалізується в процесі виробництва та реалізації товарів з використанням найманої праці, діяльності самих підприємств, отриманого синергійного ефекту від взаємодії найманих працівників із засобами виробництва, а також виражає певну сукупність відносин економічної власності при здійсненні названих видів діяльності та праці» [8, с. 331]. З цього визначення видно, що автори є прихильниками пояснення прибутку через трудову теорію вартості.

З точки зору професора А. М. Поддєрьогіна, прибуток розглядається як грошовий вираз частини вартості додаткового продукту, тобто частини чистого доходу, отриманого підприємством, яка залишається після покриття витрат виробництва. Підприємство одержує прибуток після того, як втілена в створеному продукті вартість буде реалізована й набере грошової форми. Оскільки додатковий продукт є вартістю, створеною понад вартість необхідного продукту, то об'єктивна основа існування прибутку пов'язана з необхідністю первинного розподілу додаткового продукту [27, с. 62].

На думку відомого вітчизняного економіста І. О. Бланка: «прибуток представляє собою виражений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності, і являє собою різницю між сукупним доходом і сукупними витратами в процесі здійснення цієї діяльності» [28, с. 8].

Дослідник Е. А. Кузнецов та інші вчені [29, с. 232] стверджують, що «прибуток – це частина додаткової вартості продукту (чистого доходу), яка залишається в розпорядженні підприємства після виконання розрахунків із бюджетом». Скоріше за все автори мають на увазі чистий прибуток.

Науковець у галузі аграрної економіки академік В. Г. Андрійчук зазначає, що «прибуток в загальному економічному розумінні – це додаткова вартість, що створюється в процесі виробництва, або іншими словами – це вартість, створена в процесі підприємницької діяльності понад вартість виробничо спожитих ресурсів і робочої сили» [30, с. 171]. Схоже визначення «прибутку» наводять й інші дослідники [31, с. 4]. Вчений економіст-аграрник П. Т. Саблук вважає, що «прибуток є частиною чистого доходу підприємства, який створюється у виробництві та реалізується в процесі обміну» [32, с. 20].

Відомі фахівці в сфері бухгалтерського обліку М. Ф. Огійчук та М. І. Беленкова розглядають прибуток як основний економічний показник, що всебічно характеризує фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання, і є джерелом поповнення його обігових коштів, капітальних інвестицій та збільшення власного капіталу [33, 26].

Учений В.П. Коцацький вивчає прибуток як одну із форм грошових нагромаджень, створених у галузях економіки, і представляє собою частину національного доходу, що включає в себе вартість додаткового й окремі елементи необхідного продукту. Основним джерелом виникнення прибутку, на його думку, є виробничо діяльність господарюючого суб'єкта [34, с. 7].

В.Б. Клевець у дисертаційній роботі дійшла висновку, що прибуток, як економічна категорія, охоплює широке коло суспільних відносин, які пов'язані з утворенням, розподілом і використанням додаткового продукту, що віддзеркалюється у відносинах між підприємством, з одного боку, і робітниками, підприємствами та державою, з іншого боку [35, с. 6].

Ю.А. Греченко вважає, що «прибуток – це економічні відносини, які відображають особливий вид доходу, одержуваного в результаті ефективного інноваційної діяльності, проведення ризикових проектів, використання підприємницьких талантів і навичок в процесі здійснення господарської діяльності, який існує в грошовій формі і повністю готовий до розподілу» [36, с. 220].

Поряд з модернізацією старих теорій прибутку сучасні західні економісти пропонують також нові теорії. Серед них поширеною є «концепція революції в доходах». До найбільш активних прихильників цієї концепції належать американські економісти Д.Голбрейс, А.Берлі, Е.Хансен, С.Кузнець. Основна ідея даної теорії полягає в тому, що з розвитком корпоративної власності підприємці відходять від керівництва господарством, передаючи управління найманим менеджерам. Тому змінюється й мета підприємництва. Рушійним мотивом виробництва стає не прибуток сам по собі, а задоволення потреб усього суспільства. На цій основі прибуток «начебо» зникає як економічна категорія, відбувається вирівнювання доходів різних соціальних верств населення. Всі отримують справедливі доходи відповідно до участі кожного у виробництві. Формується єдність інтересів класів, на основі чого виникає класова гармонія між робітниками й підприємцями [37, с. 87].

Висновки. Проаналізувавши світові тенденції та теорії вітчизняних науковців, можна зробити висновок, що і досі не існує єдиного вірного трактування такої категорії як прибуток. Багато вчених висвітлюють нові ракурси погляду на прибуток, але більшість з них все ж ґрунтуються на класичних економічних теоріях прибутку 19-20 ст. Дослідники частіше за все корегують їх відносно нових умов та світових тенденцій.

Враховуючи відмінності у поглядах економістів на сутність прибутку, вони мають і різні погляди на функції прибутку. Проаналізувавши джерела фінансової літератури та погляди вітчизняних авторів, можна звести основні функції прибутку до таких:

1) отриманий прибуток є мірилом ефективності бізнесу [38]. Різновидом цієї функції в економічній літературі є оціночна або контрольна, визначені в працях [39,40]. Значення прибутку полягає в тому, що він відображає кінцевий фінансовий результат і передусім використовується як критерій та оціночний показник (показник ефективності) результатів виробничо - комерційної діяльності підприємства. Водночас прибуток не є універсальним показником роботи господарюючого суб'єкта, оскільки на його величину та динаміку впливають безліч факторів – як ті, що піддаються регулюванню з боку підприємства (обсяг реалізації продукції, її собівартість та структура, рівень компетентності менеджерів і т.д.), так і фактори, що перебувають практично поза сферою його впливу (кон'юнктура ринку, зміна ставок оподаткування, норми амортизаційних відрахувань тощо). Багатофакторність економічної категорії прибуток зумовлює необхідність використовувати поряд з ним й інші показники ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства, а саме: рентабельність, продуктивність праці, фондовіддача, швидкість оборотності засобів, EVA і інші.;

2) значення стимулюючої функції полягає в тому, що прибуток одночасно є фінансовим результатом і основним елементом фінансових ресурсів підприємства. На думку авторів, окремо виділені в економічній і фінансовій літературі функції прибутку, – нагромадження [38] та джерела самофінансування розвитку [41] – є, по суті, складовими саме функції стимулювання. У системі внутрішніх джерел формування фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують його розвиток, прибуток відіграє головну роль. Частка чистого прибутку, що залишається в розпорядженні суб'єкта господарювання після сплати податків та інших обов'язкових платежів, є основою економічного розвитку і стимулювання робітників на підприємстві. З одного боку, прибуток – головне джерело збільшення власних активів господарюючого суб'єкта, а отже, і його ринкової вартості, що досягається капіталізацією частини отриманого прибутку, тобто її спрямування на приріст власних активів. З іншого, прибуток є одним із джерел розширеного відтворення виробництва, створення резервного капіталу на споживання та утримання невиробничої сфери, формування додаткового капіталу та резерву фінансування капітальних інвестицій, покриття збитків минулих періодів. І нарешті, за рахунок прибутку здійснюються матеріальне заохочення працівників, підвищення рівня оплати праці за високі виробничі показники, виплата дивідендів, утримання об'єктів соціальної сфери, тобто прибуток є джерелом соціальних благ для членів трудового колективу;

3) прибуток використовується, зауважує авторський колектив під керівництвом І. Циглика, як знаряддя розподілу додаткового продукту та його грошової форми – чистого доходу [41], тобто виконує розподільчу функцію. Розподіл прибутку знаходить відображення в економічних відносинах, що виникають між робітником і підприємством, між підприємством однієї і різних галузей виробництва в процесі їх господарської діяльності, між підприємствами і державою через фінансово-банківську систему. Функцію розподілу ще називають функцією привласнення прибутку. На нашу думку, дане ототожнення є цілком виправданим, оскільки за сучасних умов приватна власність передбачає виключне право власників підприємства на кінцевий фінансовий результат діяльності в процесі його розподілу. Звичайно, за винятком законодавчо визначених прав держави на привласнення частини прибутку у вигляді податків та обов'язкових платежів з прибутку;

4) прибуток є джерелом формування бюджетних ресурсів держави. Зокрема, такий підхід щодо функціонального призначення прибутку поданий у праці авторів [42]. Надаючи підприємствам можливість функціонувати, регулюючи цей процес за допомогою пільг, протекції, фінансування та інших подібних заходів, держава розраховує на отримання відповідного доходу через систему оподаткування;

5) соціальна функція прибутку знаходиться у нерозривному зв'язку з регулюючою функцією оскільки спрямування прибутку до бюджетів різних рівнів сприяє реалізації різних загальнодержавних і регіональних соціальних програм.

Отже, прибуток надходить до бюджетів різних рівнів у вигляді податків, обов'язкових платежів та економічних санкцій. Такий механізм перерозподілу прибутку фінансово забезпечує виконання державою своїх функцій, державних інвестиційних, виробничих та науково-технічних програм, формування позабюджетних фондів, тобто створює базу економічного розвитку держави в цілому. Крім того, надходження коштів до бюджетів у процесі оподаткування є джерелом реалізації державних та місцевих соціальних програм, спрямованих на фінансування закладів та заходів соціальної сфери, надання матеріальної допомоги окремим категоріям громадян, формування благодійних фондів тощо. Отже, прибуток є важливим джерелом задоволення соціальних потреб суспільства в цілому і суб'єктів господарювання.

РЕЗЮМЕ

У статті наведено результати дослідження економічної сутності прибутку та його теорій в історичному аспекті. Розроблено класифікацію концепцій зарубіжних і вітчизняних вчених щодо визначення прибутку. Виявлено основні функції прибутку з урахуванням його багатофакторності.

Ключові слова: економічна сутність прибутку, теорії та функції прибутку, класифікація концепцій.

РЕЗЮМЕ

В статье приведены результаты исследования экономической сущности прибыли и ее теорий в историческом аспекте. Разработана классификация концепций зарубежных и отечественных ученых по определению прибыли. Выявлены основные функции прибыли с учетом ее многофакторности.

Ключевые слова: экономическая сущность прибыли, теории и функции прибыли, классификация концепций.

SUMMARY

The paper presents the results of the research into the economic essence of income and income theories in the historical aspect. The classification of income concepts defined by the foreign and domestic scientists has been developed. Main functions of income have been identified taking into account its multi-factor character.

Keywords: economic essence of income, theories and functions of income, classification of concepts.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Хейне П. Экономический образ мышления / П. Хейне; пер. с англ. – М. : Новости, Catallaxy, 1991. – 330 с.
2. Альфред М. Кинг. Тотальное управление деньгами / Альфред М. Кинг; пер. с англ. – Спб.: Полигал, 1999. – 448 с.

3. Проскурін В.П. Історія економіки та економічних учень . Нариси економічної історії індустріальної цивілізації: навч. посіб. / Проскурін В.П. – К.: КНЕУ, 2005. – 372 с.
4. Кенз Ф. Избранные экономические произведения / Ф. Кенз; пер. с фр. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 551 с.
5. Классика экономической мысли. Сочинения / В. Петти, А. Смит, Д. Рикардо, Дж. Кейнс, М. Фридмен. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 896 с.
6. . Башнянін Г.І. Політична економія / Г.І. Башнянін, П.Ю. Лазур, В.С. Медведєв. – К.: Ніка-Центр, Ельга, 2000. – 527 с.
7. Маркс К. Сочинения: Т. 25. Ч. I. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: 1984. – С. 43.
8. Мочерний С.В. Історія економічних вчень : навч. посібник / С.В. Мочерний. – Л., 2006. – 183 с.
9. Депутат В.І. Основи економічної теорії / В.І. Депутат, П.В. Круша. – К., 2008. – 255 с.
10. Милль Дж. С. Основы политической экономии / Дж. С. Милль. – М., 1980. – Т. 2. – 141 с.
11. . Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
12. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Найт; пер. с англ. М.Я. Каждана; Центр эволюц. экономики. – М.: Дело, 2003. – 359 с.
13. Чемберлен Э.Х. Теория монополистической конкуренции: Реориентация теории стоимости / Э.Х. Чемберлен; пер. с англ. Э.Г. Лейкина, Л.Я. Розовского; под ред. О.Я. Ольсевича. – М.: Экономика, 1996. – 351 с.
14. Самуэльсон П.А. Экономика: [учебн.] / П.А. Самуэльсон; пер. с англ. – Севастополь: Издательство «Ахтиар», 1995. – 384 с.
15. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учёта / Б. Нидлз. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 496 с.
16. Гриньова В.М. Финанси підприємств: навч. посіб. / В.М. Гриньова, В.О. Коюда. – [2-не вид., перероб.і доп.]. – К.: Знання-Прес, 2004. – 424 с.
17. Бабо А. Прибыль : пер. с франц. / А. Бабо; общ. ред. и коммент. В. И. Кузнецова. – М.: А/О Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1993. – 176 с.
18. Хикс Дж. Стоимость и капитал / Дж. Хикс. – М.: Прогресс, 1993. – 488 с.
19. Никитин С. Прибыль: теоретические и практические подходы/ С. Никитин, Е. Глазова, А. Никитин // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №5. – С. 20-27.
20. Павлишенко М. Модифікація вартості товару / М. Павлишенко // Економіка України. –2001. – №7. – С. 48-58.
21. Павлишенко М. Роль закону єдності товарного і грошового обігу в утворенні прибутку /М. Павлишенко //Економіка України. – 2006. – №2. – С. 34-42.
22. Павлишенко М. М. Прибуток: його суть і механізм формування в умовах ринкової економіки / М. М. Павлишенко, Р. М. Горинь // Науковий вісник НЛТУУ : Збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУУ, 2005. – Вип. 15.5. – С. 321-330.
23. Кучеренко Т. Є. Методологія формування фінансових результатів у сучасних умовах / Т. Є. Кучеренко // Облік і фінанси АПК. – 2007. – №11-12. – С. 163-167.
24. Кучеренко Т.Є. Теоретичне обґрунтування фінансових результатів в контексті моделі балансу / Т. Є. Кучеренко // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2009. – №13. – С. 230-237.
25. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика // К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; пер. с 14-го англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 2004. – XXXVI, 972 с.
26. Юшко С.В. Формування доходів сільськогосподарських підприємств та підвищення економічної ефективності їх господарювання : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02. / С.В. Юшко; Хark. нац. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва. – Х., 2003. – 20 с.
27. Поддєрьогін А.М. Финанси підприємств: Підручник. / Поддєрьогін, А. М., Білик, М. Д., Буряк Л. Д. – [5-те вид. перероб. та допов.]. – К.: КНЕУ, 2005. – 286 с.
28. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – 2-е изд., расш. и доп. – К.: Ника-Центр, Ельга, 2002. – 752 с.
29. Экономика : учебное пособие / Под редакцией Э. А. Кузнецова. – Х. : Одиссей, 2008. – 512 с.
30. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
31. Калашніков О. М. Формування 73 бта використання прибутку сільськогосподарського підприємства / О. М. Калашніков. – Х., 2003. – 46 с.
32. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період // Матеріали Десятих річних зборів Всеукр. Конгресу вчених економістів-аграрників. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 101 с.
33. Огійчук М. Ф. Суть прибутку та підходи до методики його визначення / М. Ф. Огійчук, М. І. Беленкова // Економіка АПК. – 1998. – №6. – С. 31-45.
34. Кодацкий В. П. Прибыль / В. П. Кодацкий. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 128 с.
35. Клевещ В. Б. Формування фінансових результатів у молокопродуктовому підкомплексі АПК : Автореф. дис... канд. екон. наук : 08.07.02 / В. Б. Клевещ; Держ. агрокол. ун-т. – Житомир, 2004. – 20 с.
36. Греченко Ю. А. До питання про визначення показників прибутку (на прикладі сільськогосподарських підприємств) / Ю. А. Греченко // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2009. – №10. – С. 212-220.
37. Степура О.С. Політична економія : навч. посіб. / О.С. Степура, О.С. Єремєєв, Т.Ю. Пономарьова, М.О. Степура. – К.: Кондор, 2006. – 408 с.
38. Шеремет А.Д. Методика фінансового аналізу / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін. – М.: ИНФРА-М, 1995. – 176 с.
39. Аранчій В.І. Финанси підприємств: навч. посіб. для провед. практ. занять. – К.: ВД „Професіонал”, 2004. – 304 с.
40. Моляков Д.С. Финансы предприятий отраслей народного хозяйства: учеб. пособ. / Д.С. Моляков. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 200 с.
41. Циглик І.І. Економічний аналіз господарської діяльності підприємства: навч. посіб. / І.І. Циглик, С.О. Кропельницька, О.І. Мозіль. – К.: ЦНЛ, 2004. – 123 с.
42. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560 с.